

Hållbar turismutveckling i renbetesfjäll

—

En metod för förändringsarbete i samverkan

Europeiska jordbruksfonden för
landsbygdsutveckling. Europa
investerar i landsbygdsområden

Hållbar turismutveckling i renbetesfjäll – en metod för förändringsarbete i samverkan

Metoden är utvecklad av Bergs kommun i samarbete med aktörer i och kring Oviksfjällen. Arbetet finansierades av Jordbruksverket.

Text: Daniel Wolf-Watz

Foto omslag och baksida: Linnéa Gunbrittsdotter

Foto Projektexempel 2: Conny Elf

Bergs kommun, december 2022.

Innehåll

Bakgrund.....	4
Sammanfattning	5
Inledning.....	6
Kort om turism och renskötsel	7
Förändringsarbete i samverkan.....	8
Steg i processen.....	9
Lägga grunden för processen	11
Problem, geografisk omfattning och vision	11
Processens deltagare.....	11
Processens ledning.....	12
Processens organisation och tidsramar.....	12
Kartlägga situationen.....	13
Det turistiska sammanhanget.....	13
Kartlägga nyttjare och nyttjande.....	13
Beskriva den turistiska produkten.....	15
Värden.....	18
Identifiera värdena	18
Värdenas hot och hinder	19
Identifiera hot och hinder	20
Identifiera orsaker och påverkan.....	21
Planera för förändring	22
Övergripande ramar.....	22
Övergripande mål och strategier	24
Resultatkedjor.....	24
Utveckla detaljerade resultatkedjor	26
Utveckla former för fortsatt samverkan.....	28
Organisation.....	28
Kultur	29
Kommunikation	30
Adaptivt förhållningssätt.....	30
Referenser	32
BILAGA 1. Den samiska kulturens skydd i svensk lag och internationell rätt.....	34
BILAGA 2. Friluftslivsaktiviteter och traditioner inom svenskt friluftsliv.....	35

Bakgrund

Den metod som här presenteras bygger på erfarenheter och lärdomar från samverkansprojektet *Hållbar utveckling i Oviksfjällen – på gemensamma hållbara premisser*. Projektet initierades av Bergs kommun och pågick under åren 2020–2022. I projektet deltog representanter från Tåssåsens sameby, Bergs kommun, Länsstyrelsen Jämtlands län, lokala föreningar (skid- och skoterföreningar samt samfällighetsföreningar) och turismföretagare knutna till turistorten Gräftåvallen. Syftet var att bidra till en hållbar utveckling av besöksnäringen i Gräftåvallen utan att störningen för rennäringen¹ ökar och att de båda näringarna kan utvecklas sida vid sida i området, på gemensamma hållbara premisser. Metodbeskrivningen är en av projektets leveranser, och arbetet i Oviksfjällen används som illustrerande exempel texten, omnämnda som Projektexempel.

Projektet, liksom arbetet med metodbeskrivningen, finansierades av Jordbruksverket. Texten är författad av projektledaren Daniel Wolf-Watz och denne svarar för innehåll, slutsatser och rekommendationer. Det är författarens, aktörernas och finansiärens förhoppning att metoden ska kunna fungera som ett inspel till andra sammanhang där renskötselns och fjällturismens samexistens är i fokus.

¹ I metodbeskrivningen används oftast det bredare begreppet renskötsel.

Sammanfattning

Fjällturismen är ingen isolerad företeelse utan förekommer alltid i en lokal kontext och ofta i områden där renskötsel bedrivs. Turismen och renskötseln är båda viktiga verksamheter i Sveriges fjällområden och har dessutom potential att ömsesidigt stödja varandra. Samtidigt finns det uppenbara risker för krockar.

Att nyttja mark i fjällens renskötselområden på ett sätt som stör renskötseln är i strid med rennäringslagen. I denna text presenteras därför en metod som syftar till att möjliggöra en turismutveckling i riktning mot en fungerande samexistens med renskötseln. Metoden bygger på erfarenheter och lärdomar från projektet *Hållbar utveckling i Oviksfjällen – på gemensamma hållbara premisser* och utgörs av en samverkansprocess med fyra övergripande steg:

- Lägga grunden för processen
- Kartlägga situationen
- Planera för förändring
- Utveckla former för fortsatt samverkan

I processen kartlägger berörda aktörer tillsammans den aktuella situationen. Detta inkluderar en identifiering av värden relaterade till turism och renskötsel i det aktuella området samt en analys av situationens utmaningar och möjligheter. Med utgångspunkt i kartläggningen utformas därefter en plan för områdets turistiska utveckling utifrån överenskomna ramar. I det sista steget utvecklas former för en fortsatt samverkan kring det praktiska utvecklingsarbetet.

Processen syftar till att främja en ömsesidig tillit och öka aktörernas förståelse för varandras verksamheter och den situation de tillsammans befinner sig i. På så vis läggs grunden för ett framgångsrikt förändringsarbete mot en fjällturism i samklang med den pågående renskötseln.

Inledning

Liksom all turism pågår fjällturismen i interaktion med ett lokalt landskap, en lokal befolkning och lokala verksamheter. Denna metodbeskrivning handlar om möjligheterna att utveckla turismen med hänsyn till, och i samklang med, det lokala sammanhanget och särskilt med den renskötsel som bedrivs i fjällområdena. Turismen och renskötseln är två mycket viktiga verksamheter i området. De bidrar till sysselsättning och inkomster, till kulturell identitet, historiskt sammanhang och välmående för såväl invånare som besökare.

En fungerande samexistens är således eftersträvansvärd för de värden som respektive verksamhet bidrar med, men också för bådadas potential att påverka varandra positivt. Fjällturismen har renskötseln att tacka för den landskapsvårdande insats som renarna gör. Renarna är en central del av fjällens ekosystem och med sitt betande bidrar de till att bibehålla landskapets karaktär och utseende.² Renskötseln som kulturyttring och renen som art medverkar också starkt till fjällområdenas attraktionskraft – att vistas i ett område där renskötsel pågår, eller att få se renar, är viktiga delar i många besökares fjällupplevelse.³ Sammantaget ligger det ett stort turistiskt värde i att renskötsel bedrivs i fjällen.

Turismen, och främst då den organiserade turismen, kan på motsvarande sätt fylla en viktig funktion för renskötseln. I praktiken har den organiserade turismen en besöksförvaltande roll, med stora möjligheter att styra människor som befinner sig i fjällområdet och bidra till ett hänsynsfullt beteende. Sådana insatser kan också stärka den turistiska verksamheten på ett direkt sett, då besökare i fjällen i regel *vill* visa hänsyn till renar och renskötsel.⁴ Turistiska aktörer med en ambition att minska störningen av renar har därför goda möjligheter att stärka sina varumärken och öka sina destinationers attraktivitet.

Trots detta förekommer många situationer där fjällturismen och renskötseln skaver mot varandra. Problematiken bottnar i den växande fjällturismen och de ökade störningarna av renar (och annan negativ påverkan på renskötseln) som riskerar att följa av att fler människor vistas i fjällen. Dessa störningar av renskötseln strider mot rennäringslagen.⁵

Verksamheternas relation bör också ses i ett bredare sammanhang av ökat tryck på fjälllandskapet från konkurrerande markanvändning, exempelvis vindkraft och gruvbrytning, och de kumulativa effekter för renskötseln som följer av detta tryck.⁶ Hanteringen av dessa utmaningar försvåras av att frågan berör många aktörer, som företräder olika intressen och

² Detta görs tydligt i preciseringarna för miljömålet Storslagen Fjällmiljö. Se också Tunon och Sjaggo, 2012.

³ Se exempelvis Wall-Reinius, 2012.

⁴ Se exempelvis Vuorio, 2003.

⁵ Rennäringslag, 1971:437, 30 §

⁶ Se exempelvis Larsen m.fl., 2016.

synsätt. Till detta kommer ofta en bristande kunskap om och förståelse för verksamheternas förutsättningar och en bristande tillit mellan dessa aktörer.⁷

Insikter om denna situation låg till grund för projektet *Hållbar utveckling i Oviksfjällen – på gemensamma hållbara premisser* som initierades av Bergs kommun i Jämtland och pågick under åren 2020–2022. Projektet hade sin juridiska grund i minoritetslagens allmänna bestämmelser som tydliggör kommuners och andra myndigheters skyldighet att främja samisk kultur (inklusive rensköttsel) och verka för samiskt inflytande i frågor som berör dem (se [Bilaga 1, sida 34](#) om den samiska kulturens skydd i svensk lag och internationell rätt).⁸ Målet med projektet var att utveckla en modell för samverkan mellan aktörer knutna till besöksnäring och rensköttsel, i syfte att ”bidra till en hållbar utveckling av besöksnäringen utan ökade störningar för renskötseln”. Metoden som presenteras här är en del av denna modell.

Kort om turism och rensköttsel

Turism brukar beskrivas som det som pågår när människor reser och vistas på platser utanför sin vanliga omgivning. Av särskild relevans för detta sammanhang är den form av turism som kallas naturturism och som följaktligen kan definieras som människors aktiviteter när de vistas i naturområden utanför sin vanliga omgivning.⁹

De aktiviteter som här åsyftas är i första hand rekreativa aktiviteter. De svenska fjällen har använts som rekreationslandskap sedan mitten av 1800-talet. På senare tid har en rad förändringar skett i form av nya eller utvecklade aktiviteter, fler fritidshus, nya kommunikationsformer och en växande besöksnäring.¹⁰ Besöksnäringens möjligheter att generera arbetstillfällen, öka serviceutbudet och dagligvaruhandeln i anslutande områden har gjort turismen till ett viktigt fokusområde för landets fjällkommuner.¹¹

Att ägna sig åt rensköttsel innebär att äga och sköta renar för försörjning. Verksamheten har förekommit i Sverige under hundratals år. Skötseln är förbehållen samerna och utgår juridiskt från rensköttselrätten som grundar sig på urminnes hävd. Renskötseln är central för den samiska kulturen och har en stor symbolisk betydelse. Rennäringen är viktig för många kommuner för de värden den skapar, bland annat genom slakt och förädling, djurhälsovård, tillverkningsindustri, transporter – och turism.¹²

För att bedriva renskötseln krävs stora betesarealer där renarna antingen strövar fritt eller drivs mellan marker med skilda egenskaper. Nyttjandet varierar med årstid, väder och

⁷ Detta framkom bland annat i studien *Hållbar besöksnäring i renens rike* som genomfördes 2018 av Bergs kommun.

⁸ Minoritetslagen § 4. Se även Regeringsformen 1:2 st 6.

⁹ Fredman, Wall-Reinius och Lundberg, 2009.

¹⁰ Se exempelvis Fredman m.fl. 2016 och Emmelin m.fl. 2010.

¹¹ Se exempelvis Wall-Reinius, 2014.

¹² Se exempelvis Sametinget, 2015.

tillgång på föda, och kan också skifta från år till år. Renskötselrätten ger innehavaren rätt att begagna annans mark och vatten för sina renar.¹³ Rätten är starkast på samebyarnas åretruntmarker, vilka i hög grad sammanfaller med Sveriges fjällområden.¹⁴

Förändringsarbete i samverkan

Som ovan nämnts kan fjällturismen och renskötseln vara ömsesidigt stödande, men det finns också uppenbara risker för krockar mellan verksamheterna. Möjligheterna att avstyra eller hantera dessa krockar försvåras ofta av utmaningar relaterade till sociala, kulturella och även juridiska och organisatoriska faktorer. De problem som uppstår kan vara mycket svåra att lösa för enskilda organisationer; det ligger helt enkelt bortom deras makt, mandat och förmåga. I stället lyfts allt oftare samverkan som en framkomlig och till och med nödvändig strategi för förändring i frågor som rör nyttjande av naturresurser och hållbar utveckling i fjällen.¹⁵

Samverkan kan definieras som ”den dialog och det samarbete som sker mellan självständiga och sidoordnade samhällsaktörer för att samordnat uppnå gemensamma mål”.¹⁶ I samverkan mellan berörda aktörer ryms en rad möjligheter: förändringar som bottnar i ett gemensamt arbete har starkare legitimitet och blir lättare att genomföra, och ett arbete som inkluderar flera olika aktörer borgar också för att viktiga perspektiv, erfarenheter, kunskaper och farhågor fångas upp. På så vis ökar chansen till att situationens alla utmaningar och möjligheter identifieras och i slutändan till att bättre beslut fattas. Perspektivbyten ger grogrund för ökat lärande, ökad kreativitet och bättre omdömesförmåga. Samverkan ger också möjligheter att etablera goda relationer och bygga tillit, vilket är en förutsättning för ett konstruktivt och framgångsrikt förändringsarbete. Sammantaget kan samverkan skapa ett utrymme för förändring som går utöver de deltagande aktörernas möjligheter att påverka på egen hand.¹⁷

Metoden som här presenteras ska bidra till en konstruktiv och strukturerad interaktion mellan de berörda aktörerna, med andra ord en välfungerande samverkansprocess. Processen är utformad för att hantera utmaningar kring renskötselns och turismens respektive resursnyttjande och för att överbrygga de svårigheter som följer med förändringsarbeten där olika intressen finns representerade. Att etablera ett sammanhang där alla har rätt att tala, och skyldighet att lyssna, är en nödvändighet för att förstå situationen i sin helhet och för att bygga samsyn. Lika viktigt är att främja en interaktion som ökar förutsättningarna för goda relationer och tillit mellan deltagarna.

¹³ Renskötselrätten omfattar också rätt till jakt och fiske och att rätt att ta skog till byggnadsvirke, bränsle och slöjdvirke.

¹⁴ För mer information om renskötsel och rennärning, se www.sametinget.se

¹⁵ Bjärstig m.fl., 2016; Wall-Reinius, 2014, Godtman Kling m.fl., 2019.

¹⁶ Regeringens skrivelse 2009/10:124 (s.89).

¹⁷ För en sammanställning av aktuell forskning kring samverkan och dess potential, se Godtman Kling, 2018.

Metoden hämtar inspiration från Conservation Standards, ett verktyg för ledning av processer och projekt som syftar till bevarande av naturvärden.¹⁸ Verktuget erbjuder en struktur som kan vara till hjälp också i andra och bredare sammanhang. Vidare tillhandahåller Conservation Standards en vokabulär som kan underlätta kommunikation och delaktighet, och därmed ömsesidig förståelse mellan aktörerna.

Effekten som eftersträvas kan fångas i begreppet *reframing*.¹⁹ Reframing syftar på en successiv breddning eller förskjutning av perspektiv till en bredare och mer inkluderande bild av ett sakförhållande, en situation eller ett landskap. För detta krävs inte bara ökad kunskap utan också en ökad inlevelse och förståelse för andra parter perspektiv. En viktig förutsättning för detta ligger i en motsvarande förändring av det sociala sammanhanget, där deltagarna etablerar relationer och börjar betrakta sig själva och varandra som tillhörande en grupp. Känslan av att tillhöra en grupp med gemensamma perspektiv och förhållningssätt utgör själva grunden för ett konstruktivt förändringsarbete.

Steg i processen

Samverkansprocessen som beskrivs här utgör sammantaget den övergripande strategin för att hantera existerande eller potentiella utmaningar och skapa förutsättningar för turismutveckling i en fungerande samexistens med den renskötseln som pågår i ett givet område. Processen omfattar följande övergripande steg:

- Lägga grunden för processen
- Kartlägga situationen
- Planera för förändring
- Utveckla former för fortsatt samverkan

Det första steget, *Lägga grunden för processen*, handlar om de förberedelser som behöver göras innan det gemensamma förändringsarbetet påbörjas. Förberedelserna omfattar en initial analys av problemet och dess sammanhang inom ett bestämt geografiskt område. I förberedelserna ingår också att formulera en vision om ett framtida önskat tillstånd i området. Vidare identifieras och engageras berörda aktörer, och en plan utvecklas om hur det gemensamma arbetet ska organiseras.

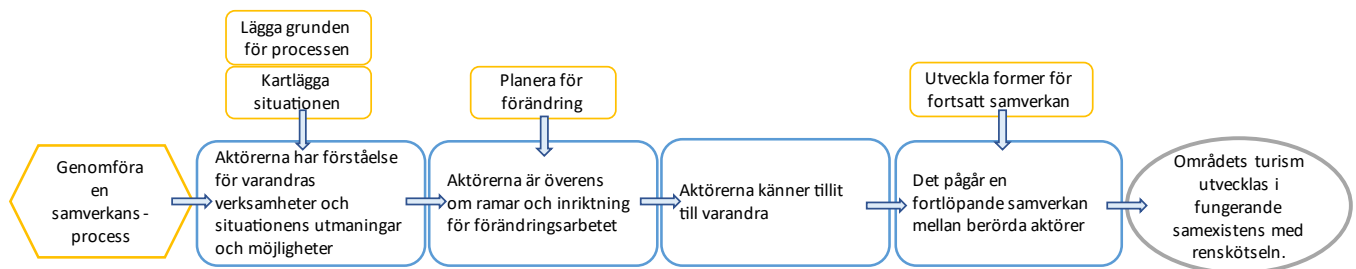
Det andra steget, *Kartlägga situationen*, är mer omfattande och genomförs tillsammans med involverade aktörer. Aktiviteterna under detta steg syftar till att gemensamt identifiera situationens utmaningar och möjligheter relaterade till turismen och renskötseln i det aktuella området, och därigenom öka och bredda förståelsen för olika perspektiv och situationens komplexitet.

¹⁸ Conservation Measures Partnership, 2020.

¹⁹ Reframing som koncept används främst inom psykologin. Se exempelvis Robson et al. 2014.

Nästföljande steg handlar om att *Planera för förändring*. Gruppen av deltagare tar den genomförda kartläggningen som utgångspunkt och formulerar en färdplan för den turismutveckling man vill se. Till sist, för att denna plan ska kunna sättas i verket, krävs ytterligare ett steg, nämligen *Utveckla former för fortsatt samverkan*. Dessa former ska möjliggöra en stadig kurs framåt så att samarbetet mellan aktörerna kan bestå och vidareutvecklas.

Figuren nedan (Figur 1) visar hur de ovan presenterade stegen kan ses som åtgärder (gula boxar) inom ramarna för samverkansprocessen med berörda aktörer. Åtgärderna förväntas bidra till resultat (blå boxar) såsom en ökad förståelse bland aktörerna för situationen och varandras verksamheter, samt ett förändrat förhållningssätt till landskapet och varandra.

Figur 1. Processens steg med förväntade resultat på väg mot en turismutveckling i samexistens med renskötseln.

Lägga grunden för processen

Arbetet med att lägga grunden för samverkansprocessen omfattar en initial analys av problemet och dess större sammanhang i ett avgränsat geografiskt område. En vision ska formuleras och deltagare i processen identifieras och rekryteras. Till slut behövs också planer för hur arbetet ska genomföras. Alla dessa aktiviteter presenteras mer utförligt nedan.

Problem, geografisk omfattning och vision

En uppfattning om att problem existerar i ett område, liksom tankar om ett förändrat önskat tillstånd, utgör startpunkten för ett förändringsarbete. För att kunna kommunicera kring samverkansprocessen behöver dock dessa uppfattningar tydliggöras och sättas på pränt. Problemet formuleras övergripande för att inte förekomma den kartläggning av situationen som senare utförs tillsammans med deltagarna.

Det geografiska området som berörs bör tydligt definieras. En avgränsning kan göras utifrån det område där problemet existerar. Är problemet vida spritt kan avgränsningen utgå från en destination, eller ett specifikt område där företag eller organisation har en pågående turistisk verksamhet. Avgränsningen kan också ta sin geografiska utgångspunkt i en eller flera samebyars betesmarker. Begränsningar i resurser kan påverka var gränserna sätts.

Utifrån beskrivningar av problemet och den geografiska avgränsningen bör en vision formuleras. Liksom problemet formuleras visionen på ett övergripande sätt och i så generella termer att det framtida tillståndet framstår som önskvärd för alla aktörer. Deltagarna formulerar mer konkreta målsättningar tillsammans under det tredje steget, *Planera för förändring*.

Processens deltagare

Alla relevanta intressen ska finnas representerade i processen. Inledningsvis gäller därför att identifiera aktörer som på olika sätt är berörda av och har en önskan om att påverka den rådande situationen. Förutom medlemmar i aktuell sameby (en eller flera) kan deltagarna också utgöras av representanter för lokala turistföretag och/eller destinationsbolag, föreningar för lokalt boende och besökare, markägare samt myndigheter på lokal och eventuellt regional nivå. Vidare är det viktigt att analysera hur dessa aktörer påverkar och/eller påverkas av den aktuella situationen, vilken makt och vilka resurser de besitter och vad som kännetecknar deras inbördes relation.

Med aktörerna identifierade och analyserade återstår att rekrytera deltagare till processen. I detta skede krävs att samtliga aktörer har en grundläggande samsyn kring vad processen syftar till. Beroende på situation kan rekryteringsarbetet variera kraftigt i tid och arbetsinsatser. I svårare fall kan denna uppgift vara en av de mest krävande. Aktörer kan också ha svårt att skicka deltagare på grund av redan hög arbetsbelastning. Ekonomisk ersättning för den tid som processen tar i anspråk kan underlätta rekryteringen.

För att processen ska upplevas som legitim behöver aktörerna företrädas av representanter med ett tydligt mandat att delta. Under processen behöver deltagarna fortlöpande kommunicera med hemorganisationerna för att undvika dissonans mellan varandra.

Processens ledning

Vid sidan av aktörernas representanter behövs en så kallad facilitator, det vill säga en person som arbetar för processens fortskridande och hjälper gruppen av deltagare att nå gemensamma mål. Facilitatorns roll i processen är mycket viktig. Denna person behöver skapa en tydlighet kring processens steg och vad som förväntas av deltagarna. Till arbetet hör också att verka för lika möjligheter att delta och att skillnader i makt mellan aktörerna minimeras. Facilitatorn bör vidare arbeta för en konstruktiv och respektfull anda och en hög närvaro bland deltagarna.²⁰

En facilitator behöver vissa kunskaper om turism och renskötsel men störst vikt ligger på personens kapacitet att hantera gruppdynamik och mellanmänniska utmaningar. Det är viktigt att de deltagande aktörerna upplever facilitatorn som oberoende och neutral i förhållande till sammanhanget.

Processens organisation och tidsramar

Utöver allt ovan behöver processen tydliggöras med ramar för hur arbetet ska organiseras. Som tidigare nämnts kan tidsåtgång och arbetsinsats variera kraftigt mellan olika situationer, och tidsplaner kan dessutom behöva revideras under processens gång. En uppskattning om när aktiviteterna ska genomföras, samt tidsåtgången för dessa är dock värdefullt. Generellt gäller att ta hänsyn till arbetsintensiva perioder inom såväl renskötsel som besöksnäring. Vidare är det viktigt att behålla momentum i processen och undvika onödig väntan.

Sammanfattning av första steget, Lägga grunden för processen:

- Definiera problemet, avgränsa området och formulera en vision
- Identifiera och engagera processens deltagare
- Engagera en facilitator
- Utforma processens organisering och sätt tidsramar

²⁰ För vidare läsning om facilitering rekommenderas Westin m.fl., 2016.

Kartlägga situationen

När grunden är lagd blir nästa steg att utföra en kartläggning av den befintliga situationen i det avgränsade geografiska området. På ett övergripande plan handlar detta om att beskriva det turistiska sammanhanget i bred bemärkelse, identifiera sammanhangets värden, liksom faktorer som påverkar dessa värden. Kartläggningen av situationen tar sin utgångspunkt i aktörernas egen kunskap och erfarenhet, men kompletterande information kan inhämtas genom exempelvis enkäter riktade till besökare och lokalbefolkning, intervjuer med experter på olika områden samt läsning av relaterad litteratur. I takt med kartläggningen byggs en modell som visualiserar situationen såsom den uppfattas av aktörerna.

Kartläggningen gör det möjligt för deltagarna att såväl förmedla sina egna intressen, perspektiv och kunskaper som att ta del av andras. Under detta steg bör arbetet omväxlande ske i grupper indelade efter intresse och kompetens och i en helgrupp där alla deltar. Det material som respektive arbetsgrupp producerar sammanställs av processens facilitator och presenteras i en samlad version för helgruppen. Ambitionen är att uppnå en fördjupad förståelse för varandras verksamheter och en bredare syn på situationens utmaningar och möjligheter.

Det turistiska sammanhanget

Kartläggningens första aktivitet är att samla in och sammanställa data om det aktuella områdets turistiska sammanhang. Sammanhanget omfattar den turistiska verksamhet som pågår liksom dess lokala kontext. Arbetet inleds med en kartläggning områdets nyttjare och nyttjande och följs av en beskrivning av områdets så kallade turistiska produkt.

Kartlägga nyttjare och nyttjande

Kännedom om områdets besökare utgör en viktig grund för turismutvecklingsarbetet. Lika viktigt är det att analysera lokalbefolkningens rekreativa preferenser och behov, liksom deras upplevelse av den turistiska situationen. Turism ska bevara och berika det lokala sammanhanget, och eventuella missförhållanden och farhågor bör noga uppmärksammas.

För det fortsatta arbetet underlättar det att ha en uppfattning om följande:

- Besökarnas antal och sociodemografiska karaktäristika
- Rekreativa aktiviteter som besökare och boende ägnar sig åt och de attraktioner de nyttjar
- Värden som besökare och boende ser i landskapet ([se vidare i avsnittet Upplevelsevärden, sida 17](#))
- Besökarnas preferenser och behov vad gäller infrastruktur, faciliteter och service
- Upplevda missförhållanden i området (konflikter, slitage, avsaknad av faciliteter etc.)

Övriga aktörer som nyttjar området behöver också identifieras. Här läggs särskilt fokus på samebyarna och deras verksamheter, men markägare, skogsföretag och andra aktörer kan också ha roller i det turistiska sammanhanget.

Aktiviteter i området

Med aktörerna identifierade är nästa steg att ringa in hur, var och när området nyttjas. De rekreativa aktiviteter som utövas i fjällmiljö är många och nya tillkommer stadigt. I [Bilaga 2, sida 35](#) listas de 50 vanligaste friluftslivsaktiviteterna. Listan kan vara ett stöd vid en analys av vad lokalbefolkning och besökare i fjällen ägnar sig åt.

Att ta reda på var och när dessa rekreativa och andra aktiviteter sker är nästa steg i analysarbetet. Kunskap om hur aktiviteterna fördelar sig i tid och rum kan bistå ambitionen att undvika krockar mellan olika typer av nyttjande. För att få överblick över den rumsliga och tidsliga fördelningen kan aktiviteterna ritas in på en karta och skrivas in i en säsongskalender. En säsongskalender ger en överblick över de perioder när de rekreativa aktiviteterna utövas i området och hur de eventuellt överlappar med renskötselns aktiviteter. En uppskattning av nyttjandets intensitet kan markeras med färgnyanser. Projektexempel 1 nedan visar en säsongskalender för den tid på året då renar vanligtvis finns på plats i Oviksfjällen. Övrig tid utgör en säker period sett till rekreativa aktiviteter visavi renskötseln och innebär ett tidsmässigt fönster för fjällturistisk verksamhet.

Projektexempel 1: Del av säsongskalender för aktiviteter i Gräftåvallen och Oviksfjällen

Aktivitet/ månad	mars	april	maj	juni	juli	augusti	september	oktober	november
Vandring									
Cykling									
Turskidåkning									
Skoteråkning		Skoterleder stängda fr 19/4							
Hundspann									
Renflytt									
Kalvning/ bevakning									
Kalvmärkning									
Älgjakt								Ev. brunst- uppehåll	
Ripjakt							Start 25/8		

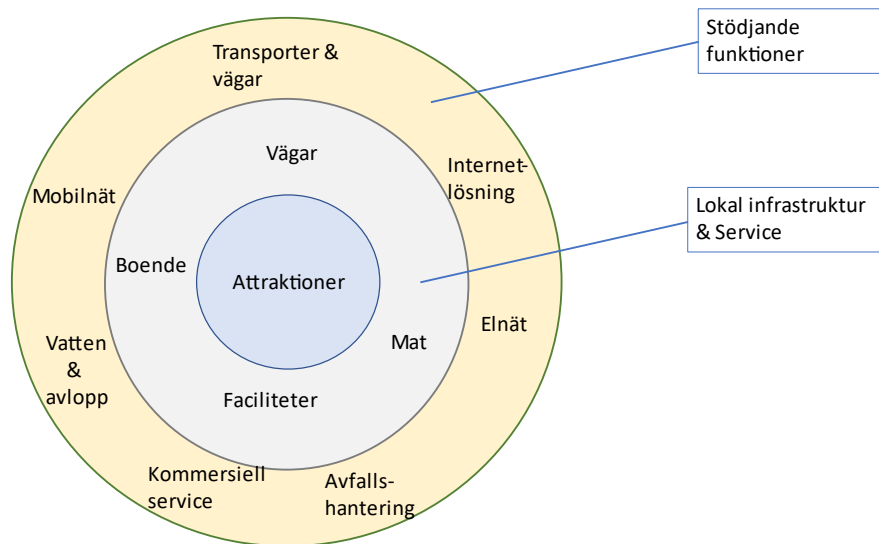
Utöver renskötselns aktiviteter kan det vara bra att också tydliggöra renarnas användning av området. Att i detalj redogöra för var renarna uppehåller sig vid bestämda tidpunkter är

dock svårt, då de rör sig fritt på stora ytor och styrs av såväl betesbehov som växlande väder och förekomst av insekter.

Beskriva den turistiska produkten

Med kännedom om de aktiviteter som relaterar till det turistiska sammanhanget är nästa steg att närmare granska områdets turistiska produkt.²¹ Med turistisk produkt åsyftas de faktorer som tillsammans utgör och möjliggör det turistiska utbudet i ett område. Eftersom detta sammanhang berör turismens och renskötselns samexistens i fjälllandskapet ligger fokus på faktorer med fysiska avtryck i landskapet.

Den turistiska produkten består av tre delar: attraktioner, lokal infrastruktur och service samt stödjande faktorer (se Figur 2). För att få ett grepp om den turistiska produkten behöver alla delarna granskas närmare.

Figur 2. Den turistiska produkten delar: attraktioner, lokal service och infrastruktur samt stödjande funktioner.

²¹ Jmf. Swaabroke, 2001 och Mehmetoglu, 2017.

Attraktioner

Ett områdes attraktioner utgör den turistiska produktens centrala del och är kärnan i det turistiska utbudet. Vad som är en attraktion varierar, och en destination förlitar sig i regel på ett flertal olika attraktioner. Det kan handla om platser, leder eller evenemang av olika slag. Gemensamt för samtliga är att de utgår från ett eller flera upplevelsevärden, det vill säga något som motiverar människor att ta del av attraktionen (se vidare i [avsnittet Värden, sida 17](#)).

För att nå en gemensam kunskap om de existerande attraktionerna behöver de beskrivas enligt följande:

- Attraktionens namn
- Upplevelsevärde(n) som attraktionen utgår från
- Vilken/vilka aktiviteter som är knutna till attraktionen
- Lokalisering och yta som attraktionen behöver
- Tidsperiod för nyttjande
- Ansvarig och genomförande aktör
- Information och kanaler för kommunikation om attraktionen

Beskrivningen bör även omfatta attraktionens miljömässiga, sociala och förvaltningstekniska aspekter, såsom:

- Natur- och/eller kulturresurser som möjliggör attraktionen
- Antal människor som nyttjar attraktionen och nivå av interaktion mellan dessa
- Relaterad infrastruktur och faciliteter
- Information och vägledning – den information och det meningssammanhang som förmedlas till besökaren

Exemplet nedan (Projektexempel 2) illustrerar beskrivning av attraktionen Häggsåssjöns fiskeplats vid Gräftåvallen.

Projektexempel 2: Beskrivning av attraktionen Häggsåssjöns fiskeplats

Häggsåssjöns fiskeplats

Fiske året runt av främst öring, röding, harr, gädda och abborre. Grillplats, vindsydd och dass. Båt finns att hyra på Fjällgården i Gräftåvallen. Fiskeplatsen är tillgänglig för rullstol, rullator och barnvagn. Belägen 7 km från Gräftåvallen och 2 mil från Myrviken. Fiskekort säljs av Dammåns fiskevårdsförening som förvaltar platsen.

Upplevelsevärden:

- Ta del av naturens skafferi
- Social samvaro

Lokal service och infrastruktur

Den turistiska produktens andra del utgörs av den lokala infrastruktur och service som finns i det aktuella området, utöver det som direkt knyter an till respektive attraktion. En kartläggning av dessa kan exempelvis omfatta:

- Vägar, stigar och matarleder för skoter
- Faciliteter och entréer
- Bänkar, grillplatser, toaletter
- Turistinformation, butiker och restauranger
- Boendemöjligheter

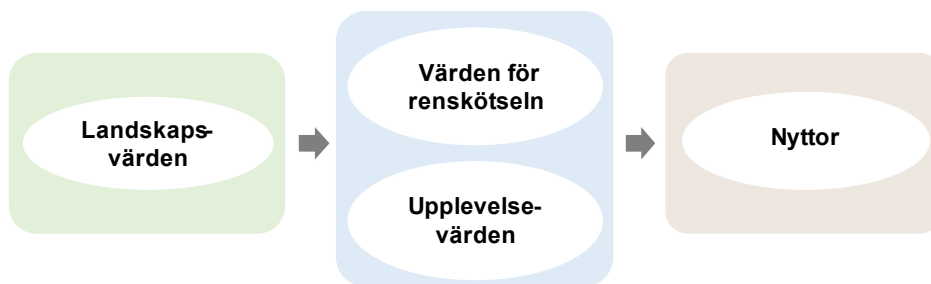
Stödjande funktioner

Den sista delen i den turistiska produkten utgörs av de funktioner som upprätthåller möjligheterna att bedriva en turistisk verksamhet i området. Stödjande funktioner kan vara lösningar för vatten och avlopp, avfallshantering, kommersiell service etc. Kartläggningen av de stödjande funktionerna bör omfatta den information som är relevant för sammanhanget.

Värden

Efter kartläggningen av det turistiska sammanhanget är nästa steg att identifiera de värden som områdets aktörer ser som viktiga att bevara, utveckla och/eller uppnå. Med värden som utgångspunkt kan processen fånga upp aktörernas olika intressen i landskapet och vad som motiverar verksamheter och aktiviteter. Värdena utgör de första byggstenarna i en situationsmodell som kompletteras med ny information allteftersom arbetet fortskrider.

Centrala värden i detta sammanhang är områdets upplevelsevärden och renskötselvärdet. Båda dessa typer av värden är knutna till och avhängiga av fjälllandskapet, eller olika företeelser eller funktioner i landskapet, så kallade landskapsvärden. När människor knyter aktiviteter till upplevelsevärden och renskötselvärdet (såsom rekreation eller renskötsel) uppstår möjligheter till så kallade nyttor, det vill säga olika värden för mänskligt välbefinnande. Att identifiera dessa värden är av särskild vikt eftersom de ytterst sett motiverar arbetet med att utveckla turismen i området på ett sätt som inte äventyrar renskötelsens förutsättningar. Figur 3 nedan visar de olika värdena och hur de relaterar till varandra.

Figur 3. Typer av värden och deras inbördes relation.

Identifiera värdena

Upplivelsevärden och renskötselvärdet har sin grund i fjälllandskapet, men på olika sätt. Upplivelsevärden definieras här som de rekreativa värden som människor ser i fjälllandskapet. Dessa värden utgör skälen till att människor väljer att ägna sig åt rekreativa aktiviteter i det aktuella området. Identifieringen av områdets upplivelsevärden kan med fördel ta avstamp i analysen av dess besökare och boende ([se avsnittet Kartlägga nyttjare och nyttjande, sida 13](#)). Människors preferenser varierar och det finns flera tänkbara värden i fjälllandskapet (se Projektexempel 3).

Med en framtida turismutveckling i åtanke kan det också vara värdefullt att försöka identifiera värden som inte omnämnts av besökare och lokalt boende. En översikt över Sveriges friluftslivstraditioner kan fungera som stöd i detta (se [Bilaga 2, sida 35](#)).

Projektexempel 3: Upplevelsevärden i Gräftåvallen och Oviksfjällen inkluderar bland annat möjligheten att uppleva eller ta del av:

- Naturens skafferi
- Avkoppling, återhämtning och motion
- Social samvaro
- Områdets traditioner och historia

Medan upplevelsevärdena kan variera mellan olika individer och grupper och förändras över tid, knyter renkötselns värden an till renens artspecifika behov och är därmed av en betydligt mer beständig karaktär (se Box 1). Renskötselvärderna kan definieras som de kvaliteter i fjälllandskapet som utgör renskötselns förutsättningar och gör den möjlig.

Med upplevelsevärden och värden för renskötsel på plats är nästa steg att tydliggöra dessa värdenas koppling till landskapet och vad i detta landskap som möjliggör dem. Dessa landskapsvärden kan handla om olika naturtyper eller ekosystem, geologiska formationer eller specifika arter som gör upplevelser och renskötsel möjliga. Kulturmiljöer, historiska lämningar och andra spår av mänskliga förehavanden i landskapet kan också utgöra grund för såväl upplevelsevärden som renskötselvärderna.

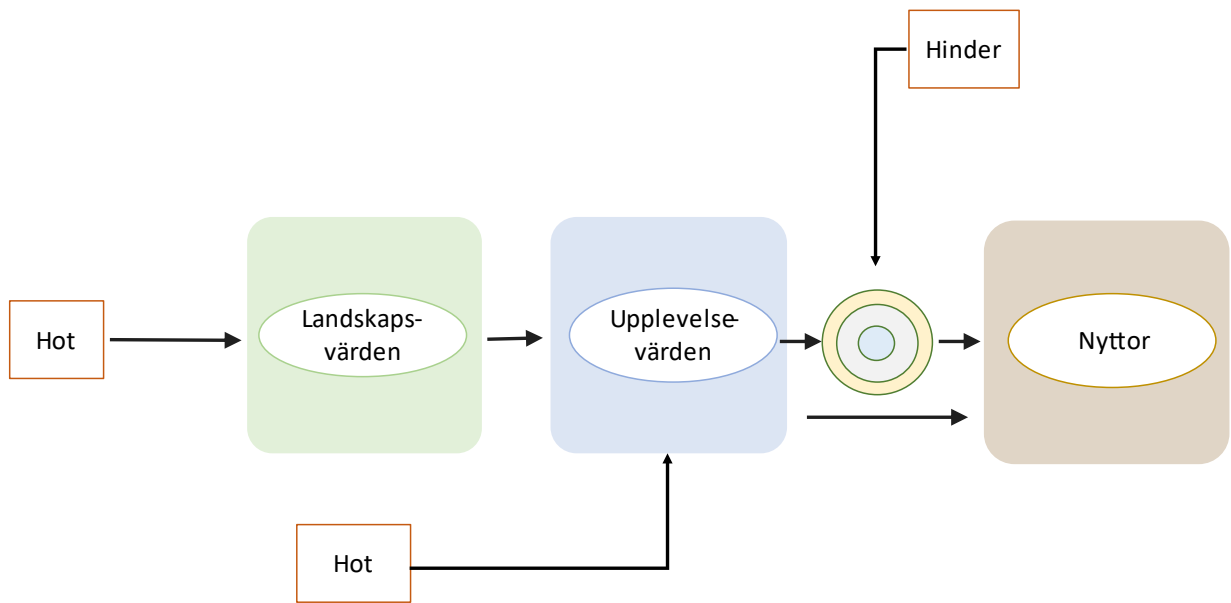
Box 1: Renskötselns värden

- *Platser lämpliga för kalvning*
- *Rent färskvatten*
- *Färskt bete*
- *Svalka och skydd från insekter (genom bland annat snölegor)*
- *Sammanhängande områden*

Till sist behöver också nyttorna identifieras. Nyttor är de olika värden som kan uppstå när aktiviteter och verksamheter knyts till renskötselvärderna eller upplevelsevärdena. Nyttorna kan ligga på individ-, grupp- eller samhällsnivå. Besöksnäring och rennäring kan specifikt bidra med nyttor som arbetstillfällen, inkomster, stärkt lokalt näringsliv och utvecklat serviceutbud.

Värdenas hot och hinder

Med värdena identifierade handlar nästa aktivitet i processen om att förstå de eventuella utmaningar som turismen och renskötseln i området kan stå inför. Utmaningarna utgörs av existerande eller potentiella hot mot upplevelse- eller renskötselvärderna. Hot definieras i detta sammanhang som företeelser, aktiviteter eller processer som har en negativ påverkan på de identifierade värdena. I det turistiska sammanhanget tillkommer också så kallade hinder. Dessa är utmaningar knutna till den turistiska produkten och försvårar möjligheten att nå de nyttor som eftersträvas (se Figur 4 nedan). Arbetet med att identifiera utmaningar innebär samtidigt att områdets utvecklingsmöjligheter ringas in.

Figur 4. Indirekta och direkta hot mot upplevelsevärdena, samt hinder relaterade till den turistiska produkten.

Identifiera hot och hinder

Hot mot renskötelsens värden kan i regel härledas till klimatförändringar, rovdjurstryck, exploatering och rekreativa aktiviteter. Det är viktigt att uppmärksamma alla dessa hot och de sammantagna effekterna som kan uppstå för rensköteln. I detta sammanhang läggs dock särskild vikt vid de existerande och potentiella hot som går att knyta till rekreativa aktiviteter och turistisk verksamhet. Hoten kan exempelvis handla om transporter med bullerstörningar som följd, eller att människor rörs sig på platser och tidpunkter som är olämpliga ur ett renskötselperspektiv.

Hoten mot de identifierade upplevelsevärdena kan antingen vara direkt riktade mot dessa värden eller indirekt via de landskapsvärden de bygger på. Exempel på direkta hot kan vara överutnyttjande av mark och vatten med trängsel eller aktivitetskrockar som följd. Indirekta hot kan röra sig om markslitage eller överfiske i sjöar och vattendrag, eller hot som följer av klimatförändringarna.

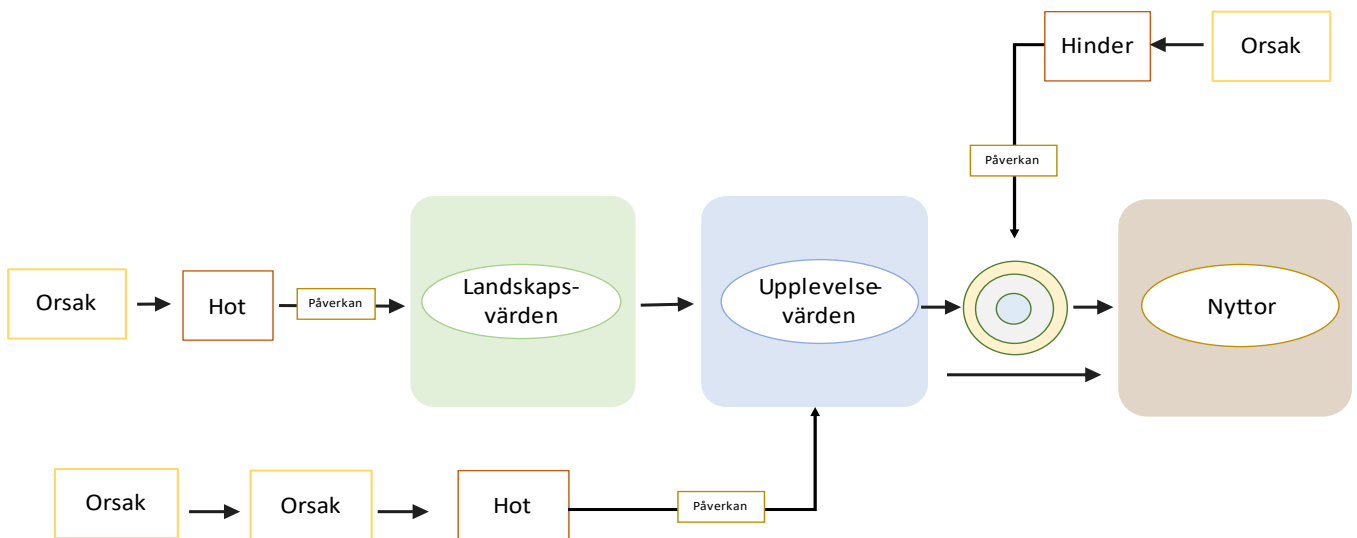
Hinder är som nämnts de eventuella utmaningar som kan relateras till områdets turistiska produkt och faktorer som påverkar möjligheterna att nå önskade nyttor. Exempel på tänkbara hinder kan handla om begränsad kommersiell service, bristande infrastruktur eller ett otillräckligt antal besökare.

Såväl hot som hinder kan vara av olika allvarsgrad. För att tydliggöra förändringsarbetets fokus kan det vara lämpligt att försöka bedöma hur allvarliga de är. I bedömningen av

hinder kan kriterier omfatta påverkansgrad (låg, medel, hög) och hanterbarhet (liten insats, medel, stor), medan hot mot upplevelsevärden och renskötseln också kan bedömas utifrån geografisk omfattning (liten del av området/få platser, flera platser, hela området).

Identifiera orsaker och påverkan

Som en sista aktivitet i andra steget, *Kartläggningen av situationen*, kompletteras analysen med information rörande hotens och hindrens orsaker och påverkan. Varje hot eller hinder kan ha flera orsaker och påverka på flera sätt. Figuren nedan (Figur 5) visar en komplett situationsmodell där orsaker länkas till hot och hinder i en kedja som tydliggör kausaliteten. Med orsaker och typer av påverkan på plats är situationsmodellen färdig och processen går därmed in i tredje steget, *Planera för förändring*.

Figur 5. Situationsmodell för ett områdes turism, komplett med värden, turistisk produkt, utmaningar (hot och hinder) och deras orsaker och påverkan.

Sammanfattning av andra steget, Kartlägga situationen:

- Kartlägg hur området nyttjas och vem som nyttjar det
- Beskriv områdets turistiska produkt: dess attraktioner, lokala service och infrastruktur, samt stödjande funktioner
- Identifiera upplevelsevärden och renskötselvärden samt relaterade landskapsvärden och nytta
- Identifiera relaterade hot, hinder, orsaker och påverkan
- Sammanställ identifierade faktorer i en situationsmodell

Planera för förändring

Med utgångspunkt i kartläggningen av situationen i det aktuella området tas nästa steg i processen: att planera för den turismutveckling som önskas i det aktuella området.

Aktiviteterna omfattar formulering av ett övergripande mål och val av strategier som kan förväntas bidra till att detta mål uppfylls. Först behöver dock planens och det framtida utvecklingsarbetets övergripande ramar slås fast av processens deltagare.

Övergripande ramar

Turismen i ett område kan utvecklas på olika sätt, och planering innebär att förhålla sig till en mängd olika alternativ. För en konsekvent planering krävs att involverade aktörer pekar ut och enas inom vilka övergripande ramar turismutvecklingen ska ske.

Gemensamma utgångspunkter för turismutvecklingen är viktiga delar i dessa ramar.

Utgångspunkterna bör beröra frågorna om *vem* som ska vara inblandad i utvecklingsarbetet, om *hur* turismutvecklingen ska ske och om *vad* turismutvecklingen ska syfta till (se Projektexempel 4).

Projektexempel 4: Gemensamma utgångspunkter för Gräftåvallens turismutveckling

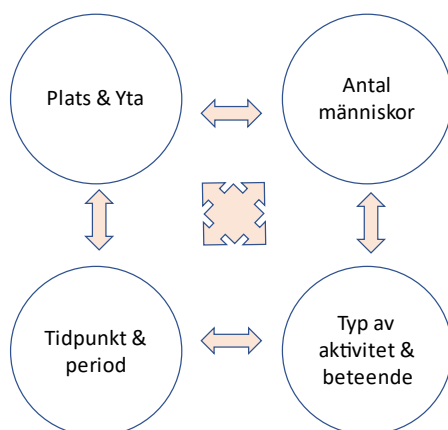
- Turismutvecklingen ska ske i samverkan och dialog med berörda aktörer
- Turismutvecklingen ska ske med hänsyn till renskötseln och fjälllandskapets värden
- Turismutvecklingen ska bidra till nyttor för lokalt boende, övriga kommuninvånare och besökare

En given utgångspunkt i detta sammanhang är att turismutvecklingen ska ta hänsyn till områdets renskötsel. På ett praktiskt plan handlar det om att i planeringen förhålla sig till fyra faktorer som var och en har betydelse för hur renskötseln påverkas (se Figur 6 nedan). Dessa faktorer är:

- Plats och yta
- Antal människor
- Typ av aktivitet och beteende
- Tidpunkt och period

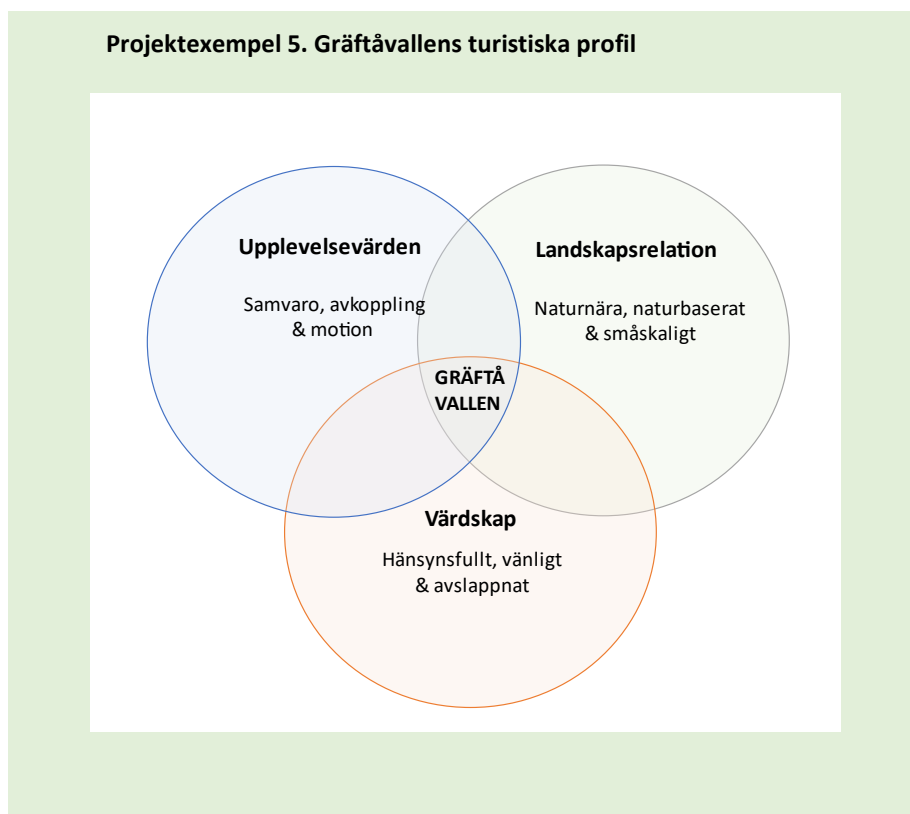
Faktorerna står i relation till varandra på så vis att den enskilda faktorns påverkan är avhängig övriga faktorer. Om exempelvis platsen där turism pågår är lämplig i förhållande till renskötseln är det av mindre betydelse hur många människor som befinner sig där, vilken typ av aktivitet de ägnar sig åt och vilken tidpunkt eller period det handlar om. Motsvarande förhållande gäller även de övriga faktorerna.

Det räcker således långt att i sin planering kontrollera att en av dessa faktorer är säkerställd utifrån ett renskötselperspektiv.

Figur 6. Relationen mellan faktorer i turismen som påverkar renskötseln.

Förutom gemensamma utgångspunkter för turismutvecklingen bör de övergripande ramarna också omfatta en idé om områdets turistiska profil. Den turistiska profilen kan förslagsvis utgå från ställningstaganden om vilka upplevelsevärden som främst ska betonas i området, vilken landskapsrelation som bör odlas och vad som ska känneteckna det turistiska värdskapet (se Projektexempel 5).

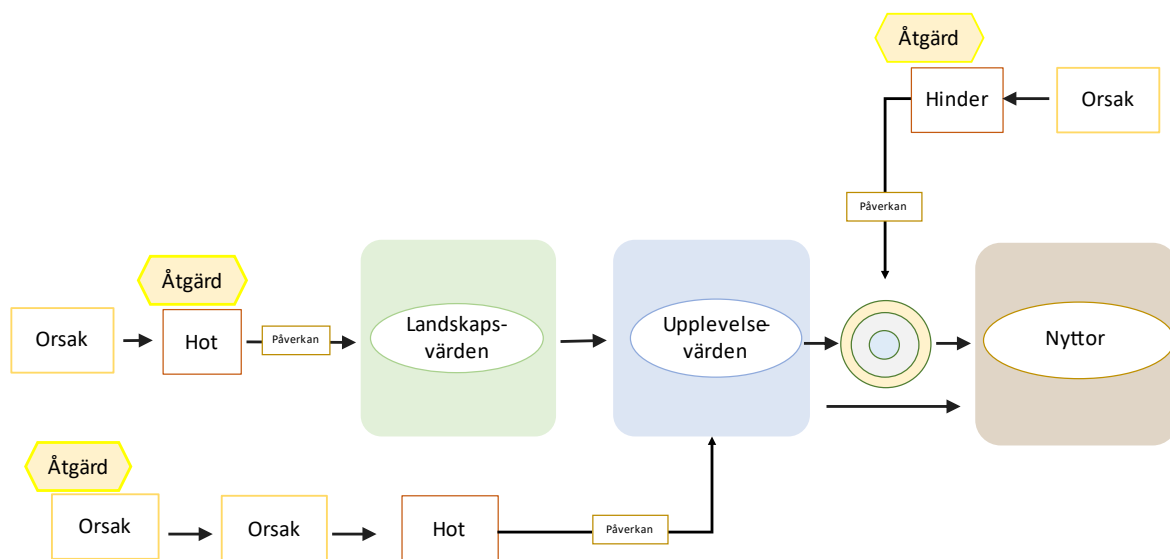
Övergripande mål och strategier

Med de övergripande ramarna fastslagna är nästa aktivitet att fastställa ett övergripande mål för turismutvecklingen. Detta mål behöver inte vara mätbart utan kan ha en mer visionär prägel. Målet pekar ut riktningen för planeringen och bör vara konsekvent med de satta ramarna. Formuleringen bör rimma med ambitionen att bevara, utveckla eller bidra till värden som identifierats i kartläggningen av situationen (se Projektexempel 6.).

Projektexempel 6: Övergripande mål för turismutvecklingen i Gräftåvallen

”Turismen i området utvecklas och bedrivs utifrån de överenskomna utgångspunkterna och den turistiska profilen. Den tar hänsyn till renskötseln och fjällandskapets värden och bidrar till nyttor för lokalt boende, kommuninvånare och besökare.”

Strategier definieras här som en eller flera åtgärder med ett gemensamt fokus och syfte att bidra till uppfyllelsen av det övergripande målet. Valet av strategier görs enklast genom att identifiera lämpliga åtgärder för de hot, hinder och orsaker som ryms i situationsmodellen (se Figur 6).

Figur 7. Åtgärder utplacerade i situationsmodellen. Strategier kan utgöras av en eller flera åtgärder.

Resultatkedjor

Med det övergripande målet och lämpliga strategier på plats är det dags att tydliggöra hur dessa strategier kan leda till målet. För detta rekommenderas att resultatkedjor utvecklas. En resultatkedja bygger på antaganden om vilka resultat som behövs och kan förväntas, om strategierna implementeras. De tydliggör arbetets gång och fångas bäst i ett diagram där de

resultat som krävs på vägen mot målet placeras ut efter antaganden om orsak och verkan (se Figur 8).

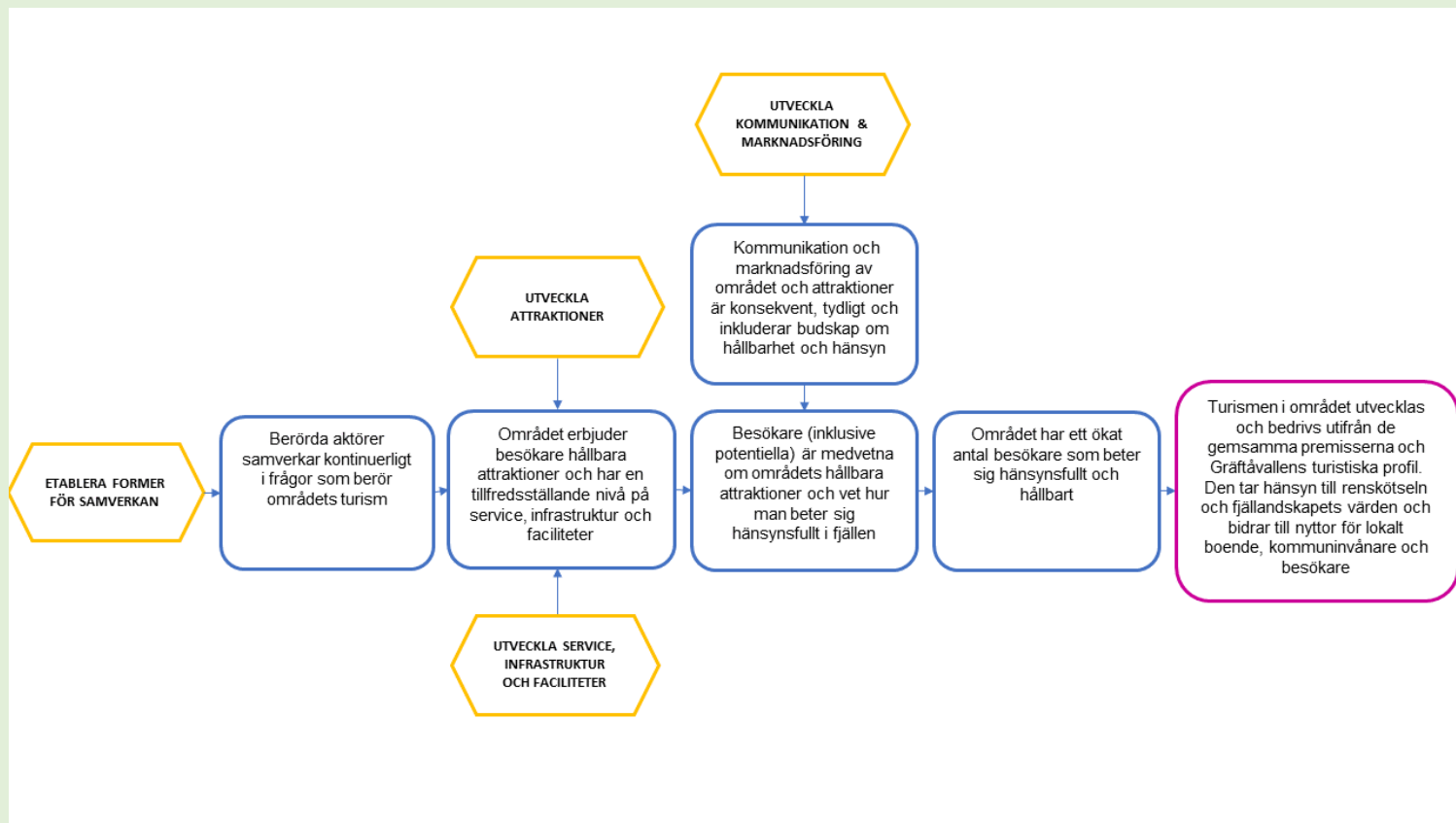

Figur 8. Resultatkedja med strategi, kausalt ordnade resultat och mål.

I detta sammanhang föreslås både övergripande och detaljerade resultatkedjor. En övergripande resultatkedja som ger överskådlighet och tydlighet gällande förändringsarbetets bredare berättelse. En sådan resultatkedja tar det övergripande målet som utgångspunkt och omfattar samtliga strategier. Exemplet nedan (Projektexempel 7) visar hur en övergripande resultatkedja kan se ut. Samtliga strategier har hänsyn till renskötseln som innehållslig utgångspunkt.

Projektexempel 7: Övergripande resultatkedja för turismutvecklingen i Gräftåvallen

Resultatkedjan visar aktörernas övergripande mål för turismutvecklingen, valda strategier och förväntade resultat.

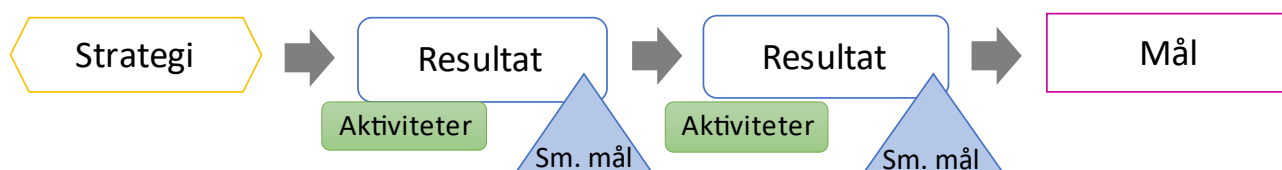
Utveckla detaljerade resultatkedjor

Som ett komplement till den övergripande resultatkedjan rekommenderas att detaljerade resultatkedjor utvecklas. Där den övergripande resultatkedjan inkluderar samtliga strategier omfattar varje detaljerad kedja endast en strategi och förtydligar vilka resultat som behöver uppnås. Till resultaten knyts de aktiviteter som behöver genomföras för att uppnå respektive resultat och vissa av resultaten förses med så kallade smarta mål (se Figur 8 och Box 2).

Box 2: Kriterier för "smarta mål"

- *Specifika* – tydliga och avgränsade
- *Mätbara* – möjliga att följa upp
- *Accepterade* – godtagna av inblandade
- *Realistiska* – möjliga att uppnå
- *Tidsatta*

Dessa mål fyller flera funktioner. De anger exakt vad som behöver uppnås inom vilka tidsramar, och underlättar på så vis kommunikation och samordning deltagarna emellan. För att kunna mäta uppfyllelsen behöver målen kompletteras med indikatorer eller uppgifter om den data som krävs för att veta om målen är uppfyllda.

Figur 9. Resultatkedja med tillhörande aktiviteter och "smarta mål".

Med alla dessa delar på plats utgör de detaljerade resultatkedjorna ramverk för såväl implementering som uppföljning av hur utvecklingsarbetet fortskrider. För att ytterligare tydliggöra och underlätta det praktiska arbetet skapas därefter styrkort enligt tabellen nedan (Tabell 1). Dessa utgår från respektive strategi och relaterade resultat, mål och aktiviteter, med tillägg om startdatum, ansvar och arbetsdelning samt status.

Tabell 1. Organisering av strategier, resultat, mål och aktiviteter i ett styrkort.

Strategi 1					
Resultat	Aktiviteter	Startdatum	Smart mål	Ansvariga/ arbetsdelning	Status
Resultat 1	Aktivitet 1 Aktivitet 2 Aktivitet 3				Mål uppnått
Resultat 2	Aktivitet 1 Aktivitet 2				På gång
Resultat 3	Aktivitet 1 Aktivitet 2 Aktivitet 3 Aktivitet 4				Arbete påbörjat

Sammanfattning av tredje steget, Planera för förändring:

- Enas om gemensamma utgångspunkter och områdets turistiska profil
- Fastställ övergripande mål och strategier
- Utveckla en övergripande resultatkedja
- Utveckla detaljerade resultatkedjor och styrkort med aktiviteter och smarta mål

Utveckla former för fortsatt samverkan

Det sista steget, *Utveckla former för fortsatt samverkan*, behövs för att kunna sätta den upprättade planen i verket och ta steget från diskussioner till praktiskt arbete. Formerna behövs för att upprätthålla och utveckla den etablerade interaktionen mellan aktörerna. De ska möjliggöra en samordning av insatser och resurser och befästa utvecklingsarbetets riktning. Vidare är formerna viktiga för att upprätthålla förhållningssätt som etablerats under de tidigare stegen i arbetet.

Att utveckla former för fortsatt samverkan handlar således om att ringa in nödvändiga förutsättningar. Dessa förutsättningar berör följande ömsesidigt stödjande och i hög grad integrerade delar: organisation, kultur och kommunikation. Vidare lyfts också betydelsen av ett så kallat adaptivt förhållningssätt till utvecklingsarbetet.

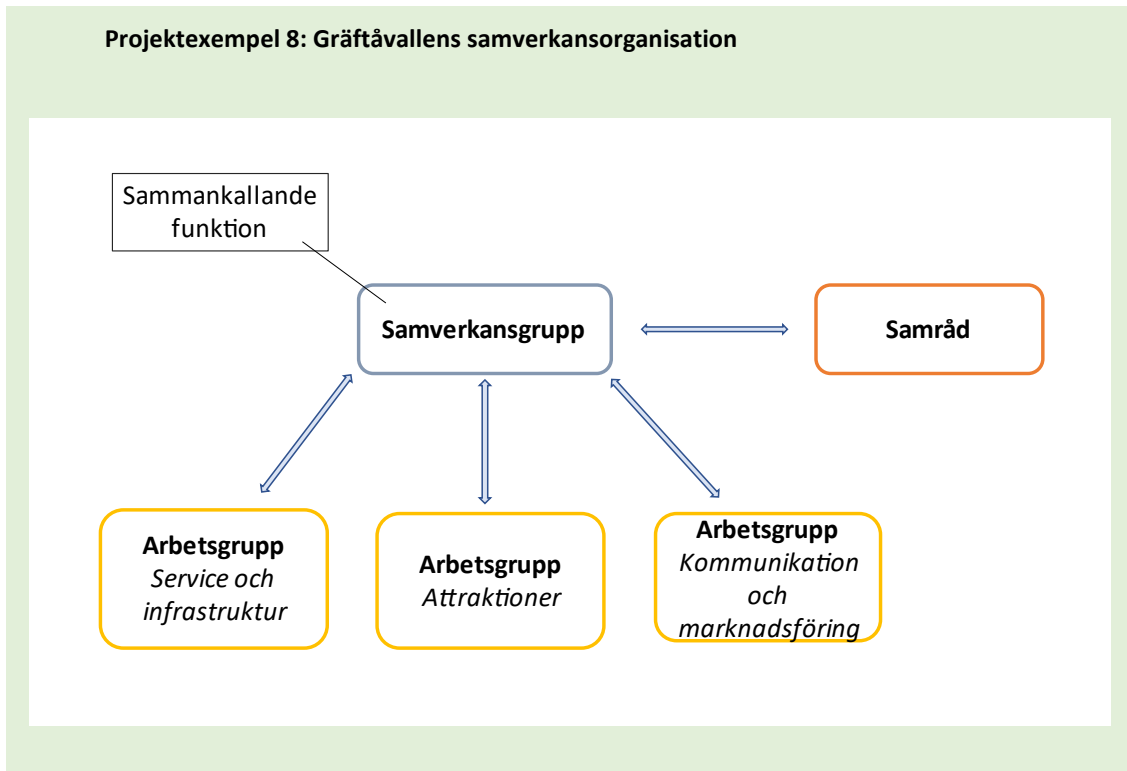
Organisation

Grunden för en fortsatt samverkan ligger i en genomtänkt organisation. En sådan organisation kan bidra med den kontinuitet och förutsägbarhet som det fortsatta samarbetet kräver.

Precis som vid processens start behöver deltagare rekryteras utifrån den grupp aktörer och intressenter som berörs av områdets turistiska utveckling. Lämpligen, men inte nödvändigtvis, är detta samma personer som deltagit i arbetet med kartläggning och planering. Arbetet kan med fördel organiseras enligt inarbetad struktur, med regelbundna träffar i helgrupp som föregås och följs av praktiskt arbete i olika arbetsgrupper. Dessa arbetsgrupper bör operera utifrån de valda strategierna. Vid sidan av träffar i helgrupp och arbetsgrupper kan behov uppstå för enskilda samråd med mer perifera aktörer (se Projektexempel 8 nedan).

Vidare behöver samverkansorganisationen en sammankallande funktion, eller ett ordförandeskap, för att arbetet ska kunna hållas ihop. Även om aktörernas ömsesidiga ansvarstagande är en utgångspunkt kan ett visst mått av styrning och ledning behövas i arbetet. Denna funktion kan antingen ligga permanent hos en deltagande eller extern aktör, men kan också växla mellan olika aktörer. Om grunden för samverkan upplevs bräcklig kan det finnas ett fortsatt behov av en extern facilitator.

En beskrivning av organisationen med dess roller, arbetsdelning och övergripande rutiner behöver finnas nedtecknad. Det är också viktigt att reflektera över samverkansorganisationens roll och mandat i förhållande till andra institutioner, såsom exempelvis kommuner och andra politiskt styrda organisationer.

Kultur

Med en organiserad samverkan kommer alltid en mer eller mindre uttalad kultur. Med kultur avses i detta sammanhang de värderingar och förhållningssätt som aktörer har i förhållande till landskapet, till lokalsamhället och till varandra. Samverkansformerna som utvecklas behöver göra det möjligt att upprätthålla och vidareutveckla den kultur som etablerats under processen.

Mer specifikt handlar det om att värna och kontinuerligt lyfta processens inkluderande synsätt, och den riktning och de ramar och mål för utvecklingsarbetet som man gemensamt kommit överens om. En annan väsentlig del handlar om att stödja och fördjupa aktörernas relationer och odla den tillit som skapats mellan dem. I processen handlar detta om att säkerställa deltagarnas möjligheter att delta på lika villkor och att vidmakthålla det bredare perspektivet där olika verksamheter och intressen får fortsatt plats i en större helhet. Vid implementeringen av planerna är det också viktigt att förstå och förhålla sig konstruktiv till aktörernas olika förutsättningar, befogenheter och resurser.

För att upprätthålla och utveckla organisationens kultur krävs aktiv handling från alla deltagare – den önskade kulturen behöver levas och göras. Organiserade aktiviteter som studiebesök, föreläsningar och även samkväm i olika former kan bidra till detta. Målet är att kulturen ska "sätta sig i väggarna" och inte vara avhängig enskilda individer.

Kommunikation

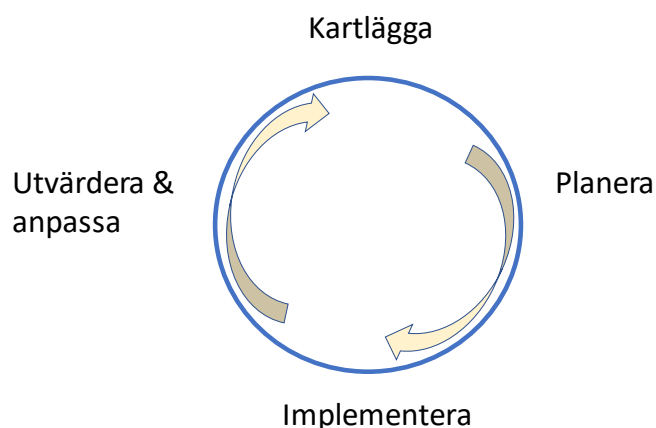
En organisation och dess kultur byggs och upprätthålls av kommunikation i olika former; en fungerande kommunikation är den viktigaste faktorn för en effektiv fortsatt samverkan. Formerna för fortsatt samverkan behöver bidra med förutsättningar för en öppen och transparent kommunikation. Ett sätt är att möjliggöra för effektiva fysiska och digitala möten. Inte minst handlar detta om den kommunikation som sker vid mötena och om hur material sparas och delas. En gemensam digital plattform som både erbjuder digitala mötesmöjligheter och lagring av dokument kan vara till stor hjälp i detta fall.

Vid sidan av kommunikationen deltagarna emellan är det viktigt att varje deltagarna hittar rutiner för att upprätthålla kommunikationen med sina hemorganisationer, för samordning och för att bibehålla en förståelse för det samarbete som pågår.

Adaptivt förhållningssätt

Utöver de förutsättningar som beskrivs ovan finns det fördelar med att anamma ett adaptivt förhållningssätt till utvecklingsarbetet. Resultatkedjorna som utvecklats i planeringsarbetet ges av en linjär arbetsprocess, men det praktiska utvecklingsarbetet kan med fördel också ses i ett cykliskt perspektiv.

Ett adaptivt förhållningssätt handlar om att vara anpasslig och följsam i förhållande till arbetets utfall och hur externa faktorer förändrar situationen. Planer och åtgärder tillåts justeras när nya utmaningar uppstår och utifrån de erfarenheter och insikter som arbetet ger. Återkommande uppföljning är därför centrala delar i det fortlöpande arbetet och möjliggör ett kontinuerligt lärande. Figur 10 nedan visar de återkommande stegen i ett adaptivt arbete: kartläggning, planering, implementering, samt utvärdering och anpassning.

Figur 10. Delar i ett adaptivt förhållningssätt.

Sammanfattning av fjärde steget, Utveckla former för en fortsatt samverkan

- Utveckla en genomtänkt organisation med tydlig struktur och rollfördelning
- Hitta former för att vidmakthålla och utveckla gemensamma ramar, inbegripet inkluderande och konstruktiva förhållningssätt till andra aktörer, till lokalsamhället och till landskapet
- Utveckla rutiner för samverkansorganisationens interna och externa kommunikation
- Anamma ett adaptivt förhållningssätt

Referenser

Bjärstig, T., Eckerberg K. och Zachrisson, A. (2016). *Lokal samverkan i fjällens miljö och naturresursförvaltning Var, när och hur behovet av lokal samverkan uppstår – samt om lokalt deltagande bidrar till hållbar utveckling i fjällen?* Slutrapport för projektet Lokal samverkan i fjällen.

Conservation Measures Partnership (2020). *Conservation Standards Version 4.0*.

Emmelin, L., Fredman, P., Lisberg Jensen, E och Sandell, K. (2010) *Planera för friluftsliv. Natur, samhälle, upplevelser*. Stockholm: Carlssons.

Fredman, P., Ankre, R. och Chekalina, T. (2019). *Friluftsliv 2018: Nationell undersökning av svenska folkets friluftsvanor*. ETOUR, Rapport 6887.

Fredman, P., Wall-Reinius, S. och Lundberg, C. (2009). *Turism i natur. Definitioner, omfattning, statistik*. ETOUR. Rapport, 2009:23.

Fredman, P., Wolf-Watz, D., Sandell, K., Wall-Reinius, S., Lexhagen M., Lundberg, C. och Ankre, R. (2016). *Dagens miljömål och framtidens fjällupplevelser – lakttagelser av aktivitetsmönster, landskapsrelationer och kommunikationsformer*. ETOUR. Rapport 2016:3.

Godtman Kling, K. (2018). *Viktiga lärdomar gällande regional och lokal samverkan i en komplex fråga*. ETOUR. Rapport.

Godtman Kling, K., Dahlberg, A. & Wall-Reinius, S. (2019). Negotiating improved multifunctional landscape use: trails as facilitators for collaboration among stakeholders. *Sustainability*, 11(13).

Larsen, R. K., Raitio, K., Sandström, P., Skarin, A., Stinnerbom, M., Wik-Karlsson, J., Sandström, S., Österlin, C., Buhot, Y. (2016). *Kumulativa effekter av exploatering på renskötseln - vad behöver göras inom tillståndprocesser?* Vindval rapport 6722, Naturvårdsverket.

Lisberg Jensen, E. och Ouis, P. (2014). *Det gröna finrummet*. Stockholm: Carlssons.

Mehmetoglu, M. (2007). *Naturbasert turisme*. Bergen: Fagbokforl.

Swaarbroke, J. (2001). *The development and management of visitor attractions*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

Regeringens skrivelse 2009/10:124. *Samhällets krisberedskap – stärkt samverkan för ökad säkerhet*.

Rennäringslag (1971:437) 30 §.

Robson Jr, James P; Troutman-Jordan, Meredith (2014). A Concept Analysis of Cognitive Reframing. *Journal of Theory Construction and Testing*. 18 (2).

Sametinget (2015). *Sametingets rennäringsspolitiska program. Sápmi- En region som berikar Sverige*. DNR 1.3.5-2012-600

Vuorio, T. (2003). *Information on recreation and tourism in spatial planning in the Swedish mountains: Methods and need for knowledge*. Licentiatavhandling. Karlskrona: Blekinge Institute of Technology.

Wall-Reinius, S. (2012). Wilderness and Culture: Tourist Views and Experiences in the Laponian World Heritage Area, *Society & Natural Resources*, vol. 25 (7).

Wall-Reinius, S (red.) (2014) *Hållbar turism, lokal delaktighet och samverkan i glesbygd*. Östersund: Fakta Turism ETOUR 2014:x.

Westin, M., Calderon, C. och Hellquist, A. (2016). *Att leda samverkan. En handbok för dig som vill hantera komplexa samhällsutmaningar*. SWEDESD.

Tunon, H. och Sjaggo, B.S. (red.) 2012. *Ajddo – reflektioner kring biologisk mångfald i renarnas spår*. CBM:s skriftserie nr 68. Sametinget, Kiruna & Centrum for biologisk mångfald, Uppsala.

BILAGA 1.

Den samiska kulturens skydd i svensk lag och internationell rätt

Svensk lag

- Grundlagsskydd för samisk urfolkskultur, Regeringsformen 1:2 st 6
- Lag (2009:724) om nationella minoriteter och minoritetsspråk (minoritetslagen)
- Lag (2022:66) om konsultation i frågor som rör det samiska folket (konsultationslagen)

Internationell rätt

- Europarådets Ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och Språkstadgan
- Flera FN-konventioner; FN:s konvention om politiska och medborgerliga rättigheter artikel 27 (rätten för minoriteter till sin kultur), Barnkonventionen artikel 30, Rasdiskrimineringskonventionen och Urfolksdeklarationen

BILAGA 2.

Friluftslivsaktiviteter och traditioner inom svenskt friluftsliv

I en nationell undersökning av svenska folkets friluftsvanor (Fredman, Ankre och Chekalina, 2019) listas följande 44 vanliga rekreativa utomhusaktiviteter. Listan kan ge stöd vid en analys av vad lokalbefolkning och besökare i fjällen ägnar sig åt (se avsnittet [Aktiviteter i området](#)).

Ströva i skog och mark
Promenera för nöje och/eller motion
Promenera med hund
Vandring i fjällen
Vandring på vandringsleder eller låglandsterräng
Joggning/löpning i terräng
Stavgång
Cykling i terräng (MTB)
Cykling på vägar
Rullskridskor/inlines
Skateboard
Bad i sjö och hav
Bad i utomhuspool
Dykning, snorkling
Paddling i kajak eller kanot
Segling, windsurfing, vågsurfing
Vattenskidor, wakeboard
Fritidsfiske
Längdskidor, turskidor
Utförsåkning
Snowboardåkning
Åka skridskor, långfärdsskridskor
Åka motorbåt
Åka snöskoter
Spela paintball, rollspel, lajv
Geocaching
Solbada
Jakt
Hundspann
Snöskor
Vattenskoter, jetski
Golf
Orientering
Klättring, bergsbestigning
Pulka, kälke
Ridning i terräng
Trädgårdsarbete
Tältning, övernattning utomhus
Picnick, grillning

Naturstudier, fågelskådning
 Meditation, yoga
 Sportflygning med motor- eller segelflyg
 Kiting, drakflygning, hanggling
 Bär/svamplockning

Tabellen nedan (Tabell 2) ger en översikt över friluftslivstraditioner i Sverige. Kännedom om traditionerna kan tjäna som stöd vid utveckling av nya attraktioner i ett område.

Tabell 2. Traditioner inom svenskt friluftsliv. Tabellen är modifierad från Lisberg Jensen & Ouis, 2014.

Det romantiska friluftslivet	Det fysiska friluftslivet	Det kultur- och folklivsorienterade friluftslivet	Det nyttoorienterade friluftslivet	Det naturvetenskapliga friluftslivet	Det sociala friluftslivet
Praktik: Resa vandra och röra sig	Praktik: Fysiskt utmanande aktiviteter	Praktik: Aktiviteter i grupp, guidade turer	Praktik: Samla, plocka, jag, fiska, odla	Praktik: Artbestämma, studera	Praktik: Utevistelse i grupp, pick-nick
Arena: "Orörd natur", gärna storslagen, långt från staden	Arena: Naturen som "bana"	Arena: Kulturmiljöer, utemuseer	Arena: Välkända "hämtplatser", trädgård eller kolonilott	Arena: "Intressant" natur	Arena: Trivsamt, gärna tillrättalagd, "närnatur"
Mening: Bort från civilisationen, personligt och andligt möte med naturen	Mening: Träna kropp, kondition och uthållighet, äventyr	Mening: Anknytning till äldre tider, levnadssätt och traditioner	Mening: Nyttan för hushållet, trivsel	Mening: Kartläggningen, förkovran, "kryssa"	Mening: Socialt umgänge, avkoppling och vila

